РЕЦЕНЗІЇ

УДК 82.09 (494) (092)

МЕТОДОЛОГІЧНА ВАГА ТЕОРІЇ ІМАНЕНТНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЕМІЛЯ ШТАЙҐЕРА – УКРАЇНСЬКА МОНОГРАФІЯ ПРО НАЙСУПЕРЕЧЛИВІШОГО ЗІ ШВЕЙЦАРСЬКИХ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЦІВ ХХ СТ.

Ольга В'ячеславівна Червінська
o.chervinska@chnu.edu.ua
Доктор філологічних наук, професор, завідувачка кафедри
Кафедра зарубіжної літератури та теорії літератури
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Вул. Коцюбинського, 2, 58012, м. Чернівці, Україна

Анотація. Аналітично рецензується монографія Олега Анатолійовича Радченка „Іманентна поетика Еміля Штайґера: філологічний та філософський дискурс" (Дрогобич, 2012).

Ключові слова: іманентна поетика, філологічний дискурс, філософський дискурс, Еміль Штайґер, О. Радченко.

Монографія презентує спадщину Еміля Штайґера (1908–1987) – вченого, про якого в літературознавстві за радянських часів згадувалося доволі побіжно й у досить критичному ракурсі. Так, з посиланням на В. М. Жирмунського, В. В. Виноградов відносив Е. Штайґера до тих „новомодних напрямків західногерманського літературознавства", що помилково спираються на „інтуїтивний", тобто „суб'єктивно-імпресіоністичний характер" [1, с. 167–168]. Звісно, така характеристика означала на ті часи наукову безперспективність подальшої уваги до цієї постаті. Отож дослідження О. А. Радченка, як перше в Україні, має надзвичайно значуще спрямування: воно призначене заповнити одне з тих, так би мовити, „місць невизначеності", що укладають історіографічний портрет західноєвропейського літературознавства ХХ ст. відповідно до його реальної ваги.

Цілісність праці постає крізь структурний малюнок наукового задуму: німецькі інтерпретаційні теорії аналізуються як суголосне контекстуальне поле для становлення ідей майбутньої теорії „іманентної поетики". Окремо увиразнюється потрійний вектор

© Червінська О., 2013

власної концепції Штайґера, послідовно висвітлений в аспектах „іманентної інтерпретації", штайґерівської версії „Фундаментальної поетики", а також специфічного розуміння стилю, запропонованого швейцарським германістом.

У пошуках світоглядного ґрунту штайґерівської теорії іманентного аналізу літературного твору автор монографії пропонує цікавий дискурсивний ритм: він зіставляє модулі часу у філософській (М. Гайдеґґер) та поетикологічній (Е. Штайґер) перспективах, репрезентуючи поезію як „творіння буття". Розгорнуто аналізується рецептивний відголос європейської науки на спадщину цюрихського професора.

У першому розділі „Творчість Еміля Штайґера у контексті німецьких теорій інтерпретації" послідовно окреслюється картина формування у XVIII ст. і далі ідеї інтерпретації на тлі німецької філологічної традиції. У своєму огляді автор, спираючись на К. Ваймара, Х. Я. Крауса, Г. Шпета, Р. М. Габітову та ряд інших, показує органічність виникнення ідеї інтерпретації тексту для німецької літературознавчої культури, зокрема, впливовість письменницької позиції у цьому питанні, вагомість думки Й. Ґ. Гаманна, Й. Ґ. Гердера, Ф. А. Вольфа, підкреслює значення ідеї „раціональної реконструкції" Й. К. А. Ґроманна, підхопленої вже у XIX ст., тощо. Тут акцентується важливість сказаного теоретиками німецької герменевтики Ф. Шлеґелем та Ф. Д. Е. Шляйєрмахером, який чи не першим підніс інтерпретацію у ранг мистецтва. Важливо, що, ведучи мову про наративну інтерпретацію Й. К. А. Каннегісера, автор згадує у цьому контексті й положення Й. П. Екерманна про читача: „Сам читач мусить бути здатним до творчості, якщо він хоче зрозуміти письменника; те, чого він не зможе витворити з тексту, залишається мертвим". Наперед скажемо, що теорія читача повною мірою пояснює й дослідницьку позицію самого Штайґера, що, на жаль, не артикулюється у розвідці, наголошується переважно на тому, що з часом „інтерпретація втратила роль посередника між автором і читачем та почала продукувати власний зміст".

Важливим пунктом цього фрагмента дискурсу виступає низка спостережень відносно того, що у XIX ст. німецька герменевтика ставить питання „множинності видів інтерпретації" (О. Радченко зібрав найбільш відомі з них), спостереження про її контакти вже й з історією літератури, переймання теорією позитивістичних тенденцій (В. Шерер), що згодом викликають гостру реакцію, на чолі якої постає В. Дільтей, чиї ідеї трактуються як фундамент

штайґерівської іманентної поетики й, звідси, виправдано подаються в найбільш розгорнутому форматі, хоча автор підкреслює суперечливість дільтеївських поглядів, виражену в об'єктивізмі та історизмі (тут, як він висновує, – „глухий кут"). Логічно завершують огляд німецького контексту постаті М. Гайдеґґера та його учня Г.-Ґ. Ґадамера, для яких текст виступає „пропозицією нового сприйняття", мотивацією для діалогу з читачем (своєрідної „гри"). Провідним стрижнем подібної інтерпретаційної ситуації зрештою визнається німецький ідеалізм. Саме тут іманентна інтерпретація, що дуже принципово, вже визначається як *метод*.

У дотику до відповідної проблематики на завершення розгорнутого огляду накреслюється, щоправда – доволі умовно, контур західної теорії: пункт про французький формалістичний метод „пояснення тексту", а також, дещо докладніше, – про англо-американську школу „нової критики" – називаються Е. Паунд, Т. С. Еліот, К. Брукс, Дж. К. Ренсом, А. А. Річардс, А. Тейт, що заперечували реальний зв'язок між літературою та оточуючим світом. Цей фрагмент аргументується суголосністю їхньої позиції з іманентною поетикою Штайґера.

Розгляданий розділ монографії, зокрема, приваблює цікавим біографічним портретом Е. Штайґера. Психологічний образ та драматизм наукової кар'єри цюрихського дослідника тут розкриті яскраво й досить коректно, вчений змальовується класичним зразком німецького науковця середини XX ст. Особливо важливими моментами біографії, які аргументовано розкривають також рухливість його наукових переконань, постають захоплення Штайґера ідеями націонал-соціалізму, які згодом переростають у повну аполітичність та асоціальність, що й знаходить відбиток у його іманентній поетиці 50–60-х рр. Вражає також широта наукової діяльності вченого: популярний університетський викладач, історик та інтерпретатор німецької літератури, перекладач латинських класичних текстів, нарешті, активний видавець наукової продукції й т.д. Однак виступ М. Фріша з критикою доповіді Е. Штайґера „Література і громадськість" (1966 р.) поставив крапку на кар'єрній перспективі науковця. Презентація біографії, представлена О. А. Радченком., є новою і важливою сторінкою, яка доповнює історіографічний образ зарубіжного літературознавства, що лише починає поступово складатися в Україні.

Розділи II та III монографії „Іманентна поетика Еміля Штайґера" за обсягом своїх положень є базовими. Вони органічно пов'язані між собою характерною й методологічно важливою для

літературознавства ХХ ст. ідеєю дискурсивного зв'язку між наукою про літературу та філософією (на значущості засад методології буде наголошено не раз). У діахронічному вимірі О. А. Радченко прописує ґенезу теоретичної ідеї Е. Штайґера, починаючи від його першої монографії „Час як здатність уяви поета" (1939), у якій швейцарський науковець спирався переважно на ідеї В. Дільтея та Н. Гартмана, заперечуючи позитивізм та практику культурно-історичної школи. Натомість Штайґер постулює „феноменологічну спрямованість" поетичного тексту, а також такий важливий для розуміння поетичного тексту вимір, як „світ поета", – що абсолютно відповідало ідеї герменевтичного кола в інтерпретації Дільтея та Гайдеґґера. Але О. А. Радченко слушно підкреслює специфічність штайґерівського розуміння „світу поета" як такого, що включає не біографічні або соціально значущі ремарки, а саме всі інші твори поета, що й надає імпульсу для „іманентної інтерпретації художнього твору".

Зауважу, що у вказаних розділах монографії надзвичайно розгорнуто цитується й переконливо коментується взятий широко доробок Штайґера (приміром, концептуальні визначення *ритму* та *стилю*, їхнього впливу на рецепцію твору тощо), йдеться про своєрідність штайґерівської ідеї *цілісності*. Уточнення відносно авторського розуміння принципу герменевтичного кола вказує на творчий характер штайґерівської теорії (зокрема, міркування про суголосність імпліцитного з експліцитним), хоча у викладі підкреслюється, що тут перетинаються також Шляйєрмахер з Гайдеґґером. Послідовний аналіз ідей Штайґера видається надзвичайно компетентним прочитанням його теорії, котра, як підкреслюється, не заперечує, однак, і досвіду, набутого істориками літератури (наприклад, зіставляється сказане Штейґером із принципами цілісного аналізу у викладі В. Халізєва, хоча, на жаль, це порівняння позбавляється аргументованого висновку).

Як своєрідний внесок у філософську антропологію О. А. Радченко докладно розглядає штайґерівську „фундаментальну поетику", що виявилася відголосом на потребу в новій термінології (введені ним терміни: спогадування, представлення, напруження). Це також спровокувало знану й у нас ідею „епізму", „ліризму" та „драматизму" як не родових, а тенденційних означників, суголосних новій термінології. Е. Штайґер переводить поетику цієї триєдності у план екзистенції, а також філософської антропології, підкресливши, що „роди базуються на дечому, що лежить поза межами літератури", і логічно звертається до надбань філософії та теорії мови.

Дрогобицький дослідник повністю поділяє цю позицію – тексти швейцарського науковця його переконали. Хоча, впевнена, ця ідея ще не раз буде змінювати своє наповнення в уявленнях нашого автора.

У розрізі проблеми „форма–зміст" Штайґер аналізує такі явища, як інспірація (натхнення), що породжує численні конотації, уважно у даному розділі проаналізовані на німецькомовних штайґерівських прикладах, історизм (на прикладі Гомера), також пропонується своєрідна філософія сцени (подіуму), на прикладі класичних зразків світової драматургії подається висвітлення *проблеми* „як лінійної оповіді" – хоча, захоплений Штайґером, автор ніби не помічає, що герой у того тлумачиться в класичному арістотелівському значенні.

Особливої уваги набули у книзі О. А. Радченка штайґерівські виміри *часу* (у гайдеґґірівському вимірі „екстазів": минуле, сучасне, майбутнє) та *простору*, при цьому лексемі „простір" надається нова своєрідна нормативність – це той простір, що притаманний саме певній поетичній формі. За висновком дослідника, „поняття простору Штайґера відкриває шлях до нового, не знаного досі масштабу реалізації поетичних форм". Зауважуючи про те, що „у часопросторі, за Е. Штайгером, першість належить онтологічному часові, а просторові поняття постають із вимог часу, але ніколи не навпаки" і що у цьому вчений „простує за Кантом", автор, на жаль, не завважив, що ці положення перегукуються ще з бахтінською ідеєю „великого часу". У вимірі „історичного часу" Штайґер потім не випадково повертається до цієї ж теми у праці „Дух і дух часу" (1964). На думку автора, Штайґер свою феноменологічну часову онтологію спрямовує проти історичної теперішності. Одним зі штайґерівських новаторських аргументів є досі не висвітлене (так стверджується тут) питання відносно зв'язку між музикою та поезією у часовому вимірі, до розкриття якого О. А. Радченко залучає не лише Гайдеґґера, вказівку на вплив музичної теорії Г. Бекінга, але й міркування І. Франка.

Розгорнуто коментується також штайґерівська версія теорії стилю, з опертям переважно на німецьку філологічну базу (включаючи твердження не лише науковців, а й таких письменників, як Ґете та Шиллер). Тут аналізується розмежування понять форма і матеріал, манера і стиль, що базується, за Штайґером, на „найглибших підґрунтях пізнання", зумовлюючи в ідеалі „стилістичне суголосся", породжене „світом митця". В цьому плані особливої ваги автор надає книзі Штайґера „Зміна стилю" (1963), де, простуючи за Кантом, швейцарський дослідник

подає стиль, так би мовити, як певний антропологічний маркер. Етапи еволюції стилю, хоча й позначені у Штайґера новою термінологією (завершення, нарощування, розвіювання, злам стилю), на мій погляд, не суперечать традиційним уявленням про періоди змін у розвитку стильової практики літературного процесу. Основним висновком звучить зауваження про те, що Штайґер „викидає з науки про літературу категорію причинності", водночас мотивуючи тим іманентну поетику як „фундаментальну" дисципліну.

У книзі також приділено серйозну увагу розгляду типових штайґерівських зразків іманентного аналізу як показовій формі „детального читання та усвідомлення" – у дотику до різних часових парадигм наводяться штайґерівські інтерпретації текстів Ґете, Брентано, Келлера та ін. Надзвичайно важливим моментом монографії слід вважати аналіз конструктивної полеміки між Штейгером та Гайдеґґером навкіл ідеї про прекрасне, потрактованої у вірші „До лампи" Е. Мьоріке (суперечки щодо тлумачень цього тексту, як підкреслює дослідник, не вщухають донині). Надзвичайно цікавим видається спостереження про те, що для літературознавця вірш Е. Мьоріке асоціюється з поетикою Ґете, а для філософа – з естетикою Геґеля. Полеміка навколо вірша зацікавила чимало інтерпретаторів. Зокрема, О. А. Радченко зупиняється на потрактуваннях відомого філолога Л. Шпітцера та теолога Р. Ґуардіні й показує, попри певні збіги, наявність суттєвих розбіжностей у тлумаченнях. Логічно припустити, що „константський вибух" рецептивної поетики Г. Яусса у 1967 р. міг спричинитися цією резонансною полемікою (на жаль, ця школа не потрапила в контекстуальний опис ідеї Штайґера, хоча того варта!).

Нарешті, вдалим і компетентним завершенням філософсько-літературознавчої векторної подвійності дискурсу стала інтерпретація концепту поетичної творчості Ф. Гельдерліна як форми буття – у тлумаченні Гайдеґґера, а за ним Штейгера. Звернувшись до досвіду цього чи не наймістичнішого з німецьких поетів, в якого трагічно розбігаються соціальне та первинне, знані інтерпретатори вміло „живляться" буквально кожним його словом на користь своїх тез, і жодний з них не стає переможеним: іманентна інтерпретація Штайґера цілком перегукується з ідеями його квазіопонента, інтерпретацію якого сам Штайґер назвав „еталоном того, що можна взяти із самого тексту". Проте ставлення цюрихського вченого до оцінок Гайдеґґера в цілому характеризується, за спостереженням нашого дослідника, відвертою мінливістю. Цікавим постає висновок

про „заангажованість філософської практики Штайґера у філософській концепції видатного філософа", а також відносно того, що „літературознавча теорія Штайґера розробляється під знаком філософської антропології".

Логічним завершенням монографічної розвідки став її заключний невеликий оглядовий розділ, присвячений рецепції теоретичної спадщини Е. Штайґера. Такий дослідник, як М. Юрґенсен, визнав його „найсуб'єктивнішим з великих теоретиків літератури середини століття". Принаймні ігнорувати Штайґера європейському літературознавству не вдалося. Він свій внесок зробив і заслужив статус класика – це безперечно. У розділі підкреслено, що „спорідненість методології Е. Штайґера та М. Гайдеґґера спричинилась до того, що низка літературознавців розглядала іманентну інтерпретацію як продовження герменевтичної традиції". Продовження його ідей знайшло свою перспективу у працях представників „школи інтерпретації", започаткованої В. Кайзером. Розкривається також і ставлення до поетики Штайґера головних представників російського формалізму – цей опис супроводжується оглядом сучасної літературознавчої тенденції відокремити українських формалістів від російського ОПОЯЗу, загального літературознавства радянських часів. Типологічна спорідненість українського „зарубіжного" літературознавства з ідеями Штайґера підкреслюється у праці дотично до імен М. Йогансена, Ю. Меженка, М. Гнатишака, С. Смаль-Стоцького, В. Сімовича. В цілому, розділ дає реальне уявлення про впливовість ідей Штайґера.

Вид наукового коментування, продемонстрований у монографії О. А. Радченка, засвідчує зростаючу наукову спроможність сучасної української науки про літературу. Книга „Іманентна поетика Еміля Штайґера: філологічний та філософський дискурс" – серйозне багатовимірне теоретико-філологічне дослідження. Вона актуалізує цікаві наукові перспективи герменевтико-рецептивного напряму в український літературознавчій аналітиці й, безперечно, є дуже актуальним і важливим науковим кроком.

1. *Виноградов В. В.* Стилистика, теория поэтической речи, поэтика / В. В. Виноградов. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – 253 с.
2. *Радченко О. А.* Іманентна поетика Еміля Штайґера: філологічний та філософський дискурс : монографія / О. А. Радченко. – Дрогобич : Посвіт, 2012. – 250 с.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ЗНАЧИМОСТЬ ТЕОРИИ ИМАНЕНТНОЙ ИНТЕРПРЕТАЦІИ ЭМИЛЯ ШТАЙГЕРА – УКРАИНСКАЯ МОНОГРАФИЯ О САМОМ НЕОДНОЗНАЧНОМ ИЗ ШВЕЙЦАРСКИХ ЛИТЕРАТУРОВЕДОВ XX В.

Ольга Вячеславовна Червинская
o.chervinska@chnu.edu.ua
Доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой
Кафедра зарубежной литературы и теории литературы
Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича
Ул. Коцюбинского, 2, 58012, г. Черновцы, Украина

Анотация. Аналитически рецензируется монография Олега Анатольевича Радченко „Иманентная поэтика Эмиля Штайгера: филологический и философский дискурс" (Дрогобыч, 2012).

Ключевые слова: иманентная поэтика, филологический дискурс, философский дискурс, Эмиль Штайгер, О. Радченко.

METHODOLOGICAL SIGNIFICANCE OF THE THEORY OF IMMANENT INTERPRETATION BY EMIL STAIGER – UKRAINIAN MONOGRAPH ABOUT THE MOST MULTIPLE-VALUED SWISS PHILOLOGIST OF THE 20th CENTURY

Olha Chervinska
o.chervinska@chnu.edu.ua
The Department of World Literature and Theory of Literature
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
2 Kotsiubynskiy Street, 58012, Chernivtsi, Ukraine

Abstract. Review on the Monograph by Oleg Radchenko "The Immanent Poetics of Emil Staiger: Philological and Philosophical Discourses" (Drohobych, 2012).

Key words: immanent poetics, philological discourses, philosophical discourses, Emil Staiger, Oleh Radchenko.

1. Vinogradov V. V. Stilistika, teoriia poeticheskoi rechi, poetika [Stylistics, Theory of Poetic Language, Poetics]. Moscow, 1963, 253 p.
2. Radchenko O. A. Imanentna poetyka Emilia Shtaigera: filolohichnyi ta filosofs′kyi dyskurs [The Immanent Poetics of Emil Staiger: Philological and Philosophical Discourses]. Drohobych, 2012, 250 p.

Suggested citation

Chervinska O. Metodolohichna vaha teoriï imanentnoï interpretatsiï Emilia Shtaigera – ukraïns′ka monohrafiia pro naisuperechlyvishoho zi shveitsars′kykh literaturoznavtsiv XX st. [Methodological Significance of the Theory of Immanent Interpretation by Emil Staiger – Ukrainian Monograph about the Most Multiple-Valued Swiss Philologist of the 20th century]. *Pytannia literaturoznavstva*, 2013, no. 87, pp. 404–411. (in Ukrainian).

Стаття прийнята до друку 25.03.2013 р.